

ՀՐԳԵՆ
ՆԱԿԹԱԳՈՐԾԱՐԱՆՆՈՒՄ

մից, կաթսաների բաժնից, բոցախառն ծուխը դուրս է փչում... Հասկացա, որ մեծ նավթակաթսաներից մեկը պատուվել է: Կրակը դիմում էր դեպի յուղ մաքրելու բաժնիք: Մշակները զարթնել էին, և որը տկտր, որը հագուստով, ամենքը դիմում էին կրակ երևացող տեղը՝ հրդեհի առաջն առնելու: Ես իսկույն վազեցի քաղաք, որ ձեզ հայտնեմ:

Իվան Գրիգորիչի կուրծքը անհամբեր շնչառութենից արագությամբ բարձրանում և ցածրանում էր: Մի քանի վայրկյան լուռ մտածելով, նա դիմեց ծառաներից մեկին, որոնք բերանները բաց արած ուշադրությամբ լսում էին լրաբերի խոսքերը:

— Այս վայրկյանիս լծվի իմ կառքը, ևս առանց բոպե ուշանալու պիտի դործարան հասնեմ:

Ծառաները վազեցին աղաչի հրամանը կատարելու:

— Վերջը տունս կբանդեն, ինձ կանանկացնեն, հետին աղքատության մեջ կձգեն, օրվա հացին կարոտ կդարձնեն այդ անիծվածները... այդ անպիտանները... մարդու կերպարանք ունեցող անխիղճ գազանները... այդ... այդ... այդ...

— Թող աստված պատժի այն շար մարդուն, որը համարձակվել է այդ վնասը ձեզ հասցնել... աստուծո կամքն է, աղա, մենք ինչ անենք, մենք խո չենք կրակ գցում ու այրում ձեր գործարանը:

Լրաբերը այս ասելով, գրակը ձեռքին հեռացավ պատի տակ: Ընդարձակ նախասենյակի պատից քաշ տված կանթեղի ճառագայթները, մի բոպե տարածվելով նրա նավթախառն մուրի մեջ կորած բարձր հասակի վրա, լուսավորեցին նրա սև և կեղտոտ դեմքը:

Խիտաբուլս հոնքերի տակից փայլեցին անսովոր վիշտ արտահայտող սև աչքերը: Բայց գլխի ալեխառն մագերի բնական գույնը կորել էր Բանձր կեղտի և նավթային մուրի տակ:

— Մշակն ո՞վ է, որ նրա աստվածը ո՞վ լինի, — գոչում էր Իվան Գրիգորիչը կատաղի աչյուծի նման: — Մշակն աստված չունի, նրա աստվածը փայտն է: Եթե դուք աստված ունենալիք, մի տարվա մեջ իմ գործարանը երկու անգամ շէր այրվի: Եթե դուք խիղճ և հոգի ունենալիք, ձեր կյանքը կգոհեիք և չէիք թողնի, որ ձեր աղին, ձեզ կերակրողին վնաս հասնեք:

Լրաբերը լուռ էր, նա գիտեր, որ Իվան Գրիգորիչի ինքնահավանքնավորությունը սաստիկ թշնամի է ուրիշների հակախոսության, նամանավանդ այդպիսի գժբախտության բոպեներում:

— Աղա, ֆայտոնը պատրաստ է, — ներս վազեց ծառան:

— Ես գնում եմ, դու էլ վազիր այս բոպեիս գործարան, — դարձավ աղան դեպի լրաբերը:

Մի քանի բոպեից հետո սևագույն նժուլգներով լծված փառավոր կառքը, թանկադին, տաք մուշտակի մեջ փաթաթված Իվան Գրիգորիչն ասանում էր գործարան:

Հյուսիսային քամին փչում էր, անձրևի կաթիլները, բռնի զորութենով զարկվելով կառքի պատուհաններին, կրկնապատկում էին Իվան Գրիգորիչի հուզումը: Կարծես բավական չէր մարդկանց շարամտությունը, մշակների անխղճությունը, բնությունն էլ մի կողմից էր գործ դնում յուր խստությունը, հակառակի նման հենց այս գիշեր բարձրացնելով ներհակ քամի հրդեհին ավելի ուժ տալու համար:

Այս բոլորի մասին Իվան Գրիգորիչը կառքի մեջ մտածելով անշափ կատաղած էր, որ, կարծես, ահա-ահա բարկութենից պիտի տրաքվի յուր գործարանի նավթակաթսայի պես: Ժամանակ-ժամանակ, կառքի պատուհանից գլուխը դուրս բերելով, մտիկ էր անում հեռավոր կրակի լուսավորության և անհամբերությամբ հրամայում կառապանին քառորդ ժամում գործ դնել երկու կշտակեր և առույզ ձիերի մի ամբողջ շաբաթվա հանգստութենից ստացած ուժն ու զորությունը:

Հասնելով քաղաքի ծայրը, կառապանը մի անգամ ևս մտրակեց ձիերին, և կառքն անհետացավ գիշերային խավարի մեջ: Իսկ լրաբերը, դուրս վազելով փողոց, առանց վայրկյան հապաղելու, ճանապարհվեց դեպի գործարան: Նա շափտի ուշադրություն դարձնի ո՛չ քամու, ո՛չ անձրևի վրա. նրան հրամայված է ինչպեսևիցե շուտ տեղ հասնել: Նա շի կարող ուշանալ. այսպիսի բոպեներում ամենաշնչին թուլությունը մշակի կողմից աղաչի աչքում մեծ հանցանքի է փոխվում:

Այրվող գործարանը քաղաքից երեք վերստ հեռու էր գտնվում: Լրաբերը ճանապարհը կարճելու համար ծովի ափով էր գնում: Լայնատարած ծովի ալիքների շփշփոցը գիշերվա խավար մթնոլորտի մեջ տարածվելով, անախորժ, երկուզալի տպավորություն էր անում մարդու վրա: Ո՛չ մի շնչավոր արարած, ո՛չ մի կենդանի առարկա չէր երևում ծովափում, բացի այդ սև և վիթխարի մարդուց, որ գիշերվա ուրվականի նման հսկայական քայլերով շտապում էր դեպի առաջ, խորը ավազի մեջ թաղելով յուր ոտները: Հանկարծ նա կանգնեց, կարծես, մի բան մտաբերելով և, երկու ձեռները մեքենաբար խփելով ճակատին, մի բոպե անշարժ մնաց:

— Տե՛ր աստված, եղբայրս և փոքր որդես հրդեհից քիչ առաջ պառկել էին քնելու... բայց որտե՞ղ... այ՛ո՛, այ՛ո՛... հիշում եմ, հենց այն կողմում... ուր որ կաթսան տրաքվել էր... նրանք, շղիմանալով մեր բնահա-

նոր սենյակի ցրտին, այս դիշեր տեղափոխվել էին կաթսաների բաժինը՝ վառարանի մոտ քնելու: Տե՛ր աստված, ի՞նչ կպատահի նրանց, եթե ժամանակին չեն զարթնել... այլովո՞ղ նավթը ուղղակի նրանց կողմն էր դիմում... նրանք աչքովս չընկան:

Երկնակամարը կրակի լույսից շառագունել էր, քամու զորությունից բոցը կատաղաբար այս ու այն կողմ էր տարածվում... Ամբողջ Սև քաղաքը ծխի մեջ թաղվել էր: Լրաբերը սկսեց յուր հոգնած ոտներին ուժ տալ:

Տեղ հասնելով, Իվան Գրիգորիչի առաջին հայացքը հազիվ կարողացավ ճանաչել կրակի և ծխի մեջ կորած գործարանը: Սև քաղաքի հասարակությունը պատել էր հրդեհը, շուրջը կաղմելով մի օղածև շրջան, որի մեջտեղը այլովում էր մի ընդարձակ խարույկ: Այս ու այն կողմերից վազում էին մարդիկ, որոնց մոտ զեմքերի վրա ոչինչ զարմացման նշաններ չէին նկատվում: Այդպիսի և սրանից ավելի զորեղ հրդեհներ նրանց համար սովորական դեպքեր են:

— Աստված սիրե՛ք... մոտեցե՛ք... օգնեցե՛ք... մի՛ վախենաք... Էս փող կտամ, կվարձատրեմ օգնողներին,— եղավ Իվան Գրիգորիչի առաջին բացականչումը, որ գլխակոր վազելով ամբոխի միջից ձգտում էր դեպի կրակը:

— Մի՛ մոտենաք, աղա՛... առաջ մի՛ վազեք, վտանգալի է,— գոշեցին այս ու այն կողմից ամբոխի միջից, հետ մղելով նրան:

Բոցը երկու զորեղ մասերի էր բաժանվել: Մեկը դուրս էր գալիս միհարկանի տան փլատակված կտուրից, դռներից ու պատուհաններից: Այլովում էր յուր մաքրելու բաժինը: Մյուսը, տասնուհինգ քալ հեռավորությունում մի գետնափոր շինության միջից դուրս ձգվելով, սրբնթաց բարձրանում էր ամբողջ շինության տարածության շափով: Բոցավառվել էր նավթային մնացորդի պահեստը: Իսկ այս երկու բոցաշտարակների մեջտեղը ներկայացնում էր կատարյալ իրական դժոխք: Այս կաթսաների բաժինն էր, որտեղից առաջին անգամ կրակը սկսվելով տարածվել էր ո՛չ մի առարկա կրակի ճանկերից չէր ազատվել: Բացի մի քանի երկաթե կաթսաներից, որոնք իրանց միջի դյուրաբորբոք, կիսապատրաստ-ֆոտոգենի հանկարծակի բոցավառության ճաթումից պատուվելով այս ու այն կողմ էին գլորվել. ամեն ինչ մոխիր դառնալու վրա էր:

Նորտակված պատերի ճեղքերից թանձր ու սև ծուխը դուրս գալով, ոլոր-մոլոր պտույտներով միանում էր բոցի լայնաշրջան աշտարակի հետ, ինչպես փոքրիկ գետակները հոսում են ընդարձակ գետի մեջ, գորացնելով նրա կատաղի ընթացքը:

Գործարանի բակը ծածկված էր խառնիճազանց ամբոխով... Ետ դնելու տեղ չկար: Իվան Գրիգորիչը բազմության առաջ կանգնած կարգադրություններ էր անում: Ամբոխի միջից մի քանիսը դանազան խորհուրդներ էին տալիս նրան:

— Այդ միջոցներով անհնարին է բան առաջացնել, հարկավոր է նորելի գործարանից հրաշեջ նասոսներ բերել տալ,— ասում էր մեկը:

— Այո՛, այո՛, միայն նորելի գործիքները կարող են այդ կրակին հաղթել,— ավելացնում էր մի ուրիշը:

Սրանք հարևան գործարանատերերն էին, որոնք ոչ այնքան Իվան Գրիգորիչի մասին էին հոգում, որքան վախենում էին, որ միգուցե հրդեհը իրենց գործարանները հասնի:

Իվան Գրիգորիչը չէր լսում նրանց:

— Օգնեցե՛ք... շտապեցե՛ք... Էս փող կտամ... ջուր հասցրեք, ի՞նչ եք սառել... անպիտաններ... քանդեցիք դուք իմ տունը, սրիկաներ... գուղեր... ավազակներ,— անդադար հայհոյում էր նա մշակներին, շվարած այս ու այն կողմ վազվզելով:

Հրդեհի հանգցնելուն բացի Իվան Գրիգորիչի գործարանի մշակներից, օգնում էին և՛ ուրիշ գործարանների մշակներ ու կողմնակի մարդիկ: Միայն առաջինները գործում էին ուղղակի կրակի դեմուդեմ, ամենավտանգավոր տեղում, իսկ մյուսները աշխատում էին որքան կարելի է հեռվից գործել, խույս տալով կատաղի բոցի ալիքներից: Առաջինները հրաշեջ նասոսների խողովակների ծայրերից բռնած շփում էին ջուրը կրակի դեպի զորեղ կենտրոնը, որտեղից բոցը ջրի ամեն մի զարկին խուլ առձագանքներ էր տալիս, իսկ մյուսների մի մասը հեռվից նասոսների կոնակներն էին պտտեցնում, մնացյալները ջուր էին ավելացնում նասոսներին: Մշակների մի ուրիշ խումբ թիերով հող էր սփռում երկու կողմերից նավթային մնացորդների բոցավառված պահեստի վրա:

Մի քանիսը Իվան Գրիգորիչի մշակներից անգիտակցաբար այն աստիճան մոտեցել էին կրակին, որ ամբոխը նրանց փոխարեն սարսափում էր: Տոթթը խեղդում էր նրանց, կրակի աաբությունը կիզում էր նրանց կիսամերկ մարմինները, խոշոր կայծերը անձրևի նման հեղեղվում էին նրանց պլխին, բայց խորասուզված իրանց գործի մեջ, կարծես, նրանք ոչինչ չէին զգում: Ամեն վայրկյան նրանց նավթաթաթախ ցնցոտիները սպառնում էին բոցավառվել թափվող կայծերից: Մի քանի ուրիշ բանվորներ այդ թշվառներին վերջին վտանգից ապահովելու համար բավական հեռվից մի փոքրիկ նասոսով ջուր էին սրսկում նրանց վրա:

Թեթևամիտ ամբոխը շատ ժամանակ յուր աչքի առաջ կատարվող

ամենաողբալի տեսարանների մեջ անգամ բնազդաբար ձգտում էր գրտնել որևիցե նյութ չուր վայրենի զվարճության համար:

— Մենք էլ գնանք ու այս վերջինների վրա չուր ածենք,— ասում էին մի քանիսը, անամոթաբար ծիծաղելով:

— Գնացե՛ք... Իսկ մենք էլ այստեղից ձեզ վրա հող կածենք,— ավելացնում էին ուրիշները, նույնպես ծիծաղելով:

— Ինչ չաղ կրակ է, տղերք, խորովածի համար,— ասում էր մեկը, բեղերը շփելով:

Բոցը զորանում էր... ամբոխը, շղիմանալով շոգին, սկսեց աստիճանաբար հեռու ու հեռու խույս տալ:

— Փախե՛ք... փախե՛ք... հեռացե՛ք... պատը քանդվում է,— գոռաց հանկարծ միաբերան ամբոխը, սեղմվելով միմյանց և ավելի հետ մղվելով:

Բարձրացավ մի խուլ որոտածայն մի ձայն, որ նմանվում էր հարչուրավոր թնդանոթների պայթյունին: Մի վայրկյանում մթնեց բոլորը, և ամբոխի առաջ ամեն ինչ կորավ թանձր խավարի մեջ: Բոցը, ծուխը, կրակը, մուրը և խորտակված պատի հողափոշին, խառնվելով իրարու, անհրեւութարին հրաշեջ մշակներին:

— Վա՛յ գլո՛ւխս... վա՛յ մեջքս կտրվեց... աստված սիրեք... օգնեցե՛ք... մեռա...— լսվում է խավար գեհեհի միջից:

— Ոտներս փռվեցին... վա՛յ... վա՛յ... ա՛հ, խեղճվեցի, աստված... օգնեցե՛ք, դուրս բերե՛ք ինձ այստեղից, ոչինչ չեմ տեսնում,— գոռում էին մի ուրիշ կողմից:

— Չեղբս... ձեղբս... ա՛յ... ա՛յ... ա՛յ... ա՛յ... մի՛ մոտենաք, այրվում է ձեղբս... ո՛ւֆ... ո՛ւֆ:

Ամբոխը մոռացավ ծիծաղն ու կատակը. ամենքի երեսների վրա երևացին հուսահատության նշաններ... ո՛ւր անհրեւութացան առաջին կարգի հրաշեջ մշակները: Լսվում էին միայն աղերսանքի, ցավի հառաչանքներ, օգնություն խնդրող ձայներ, բայց հայտնի չէր ո՛ր կողմից էին գալիս նրանք, ինչտեղ էին աղերսողները:

Հովհաննու երևակայության տարտարոսն անգամ չէր կարող մրցել այս իրական դժոխքի հետ: Իվան Գրիգորիչի բարկությունն ու շփոթությունը փոխվել էին անորոշ սարսափի, մի վայրկյան առաջ նրա կատաղի դեմքն այժմ արտահայտում էր ներքին ահուդող: Անշարժ արձանի նման նա մի տեղում սառել էր և շղիտեր ինչ անի. նա կամեցավ առաջ վազել, բայց չկարողացավ, որովհետև անհնարին էր: Մուխն ու փոշին

խառնվելով մուրի, մոխրի և բոցի հետ, կաղմել էին նրա առաջ մի անթափանցելի խավար տարածություն:

Հանկարծ ամեն ինչ պարզվեց, և նրա առաջ բացվեցավ մի սոսկալի տեսարան: Այս ու այն կողմ թավալվել էին թվով մինչև վեց մշակների դիակներ: Երևում էին նույնպես և ոտքի վրա մի քանի ուրվականանման պատկերներ, որոնցից մեկը բոցավառված, խելագարի պես այս ու այն կողմ էր վազվզում, բացականչելով.

— Օգնեցե՛ք... հայ քրիստոնյաներ... օգնեցե՛ք... խղճացե՛ք... մարմինս այրվում է... շո՛ւտ... շուտ հող ածեք վրաս... ջուր... ջուր... ջուր... ո՛ւֆ... ո՛ւֆ... աստված, այրվում եմ...

Սա տարիքը անցկացրած մի ծերունի էր, որի դյուրաբորբք ցնցոտիները բոցավառվել էին և խաշում էին նրա մարմինը կենդանի-կենդանի, ինչպես միջնադարյան ինկվիզիցիայի թշվառ զոհերից մեկին:

Իվան Գրիգորիչը երեսը շուտ տվեց. նրա նրբացած նյարդերը անզոր էին. դիմանալ մի այդպիսի այլանդակ պատկերի: Ամբոխի միջից շատերը սիրտ առնելով վազեցին առաջ: Ուժեղներից մեկը ոտի մի զորեղ հարվածով բոցավառված ծերունուն դուրեց գետին, մնացյալները սկսեցին այս ու այն կողմից հողով ծածկել նրա մարմինը, կիսակենդան թաղելով ողորմելի զառամյալին: Այս միակ միջոցն էր, որով միայն հնարավոր էր հանգցնել նրա այրվող ցնցոտիները:

— Խաշվեցի... ո՛ւֆ... ո՛ւֆ... այրվեցի...— խուլ ձայնով հառաչում էր ծերունին հողի տակից: Նրա դեմքն այնչափ այլանդակվել էր, որ ներկա եղողներից շատերը կես սարսափով և կես զզվանքով ծածկում էին իրենց աչքերը նրան շտենելու համար:

— Ուֆ... ա՛խ աստված, շո՛ւտ առ հոգիս... ազատիք տանջվելուց... մի՛ շարշարիր,— շարունակում էր ծերունին, թավալվելով հողի տակ: — Բայց որդիս... ո՛ւր է որդիս... կինս... որդիքս, աղջկերքս... ջուր... ո՛ւֆ, սիրտս...

Վերջին խոսքերն արտասանելիս ծերունու ձայնն աստիճանաբար փոխվում էր, հետզհետե թուլանալով:

— Այստեղ եմ, այստեղ...— գոռաց մի տասնևութ-քսան տարեկան երիտասարդ, ձախ ձեռքի վրա հենած չուր աջ թևը, որի այրված կաշին պլոկվելով մերկացրել էր կարմիր միսը... — Ա՛խ... կծկո՞ւմ է սիրտս... ո՛ւֆ, աստված սիրեք, մի մոտենաք թևիս... նա այրվում է... կծկո՞ւմ է:

— Հեռացի՛ր, թշվառ, մի՛ մոտենար հորդ, քեզ տեսնելով խեղճ ծերունին կսկծից կմեծի,— բացականչեցին ամբոխի միջից:

— Բեյբութ... Բեյբութ... եկ, այստեղ եմ... մոտեցիր, մեռնում եմ...

օ՛հ... օ՛հ... պապակվեցի,— բացականչեց ծերունին, կամենալով ոտքի կանգնել:

Մի քանի վայրկյան հայր ու որդի շկարողացան ճանաչել իրարու: Ծերունու աչևոր մորուքը խանձվել էր և երեսում կուշկուշվել:

— Ամա՛ն... այդ ինչ օրի ես ընկել, ափի,— ասաց որդին, խելագարի պես արձակվելով ծունկների վրա թավալվող ծերունու վրա:

Մի վայրկյան ծերունին մոռացավ յուր այրված մարմնի կակիծը և երկու ձեռներով մեքենաբար փաթաթվեց որդու վզին:

Մինչդեռ սրանք հայր ու որդի հեծեծելով, գրկած իրարու, խմում էին ցավի և կսկծանքի լեղին, մի քանի քայլ նրանցից հեռու կատարվում էր ուրիշ տեսարան:

Իբրև դժոխային անդունդի հատակից, վեց դեթաթավալ մշակների միջից լսվում էին սիրտ պատռող մորմոքաձայներ, և այս շէին նմանվում մարդկային ձայների, այլ մորթվող անասունների վերջին բառաչումներին և հուսահատ թառանջին: Թավալվածներից երկուսն արդեն անշնչացած էին. նրանց այրված ու ալյանդակված դեմքերն ալյես շէին կրում իրանց վրա մարդկային դեմքի ոչ մի նշան, նրանց աչքերի բիբերը դուրս էին ցցվել ինչպես խորոված շագանակներ մոխրի մեջ: Գլխի ու երեսի մագերի ու հոնքերի հետքեր անգամ չկային. նրանց գլուխները նմանվում էին թե՛ կրակի միջից դուրս բերած մսի կտորների: Զորս մարդիկ աշխատում էին նրանց դիակները մի կողմ քաշել:

Մի քանի քայլ հեռու այդ դիակներից, մի երիտասարդ մշակ, նստած գետնի վրա, ձեռները հողի մեջ տրորելով, բացականչում էր.

— Ձեռներս... ո՛ւ՛ֆ... ո՛ւ՛ֆ... խաշվեցին՝... պապակվեցին... տե՛ր աստված... բայց իզուր... նա այրվեց... մեռավ... շկարողացա ազատել հորեղբորս...

Նրա թե՛ծացած աչքերից գլորվեցին արտասուքի մի քանի կաթիլներ, և նա ձեռները տանելով դեպի աչքերը, թրջեց յուր պլոկված մատների ծայրերը: Կարծես այդ ազդի կաթիլները կարող էին գովացնել նրա սիրտը:

Սրանից մի փոքր հեռու լսվում էին խուլ աղոթքի ձայներ:

— Ո՛վ միակ աստված, և դու, Մուհամմեդ, նրա մեծ մարգարեն, տեսնում ե՞ք ձեր սուրբ աչքերով, որ մենք ինչ սարսափելի կերպով ենք տալիս մեր հոգին: Կա... լա, Իլլալահ, Մուհամմեդ Ռասուլ Ալլահ... Ռուհի ջյաննաթ...

Այդ պարսիկ մշակներն էին, որոնցից մեկի գլուխը ջարդվելով, գրեթե երկու կտոր էր եղել. նա փշում էր իր վերջին շունչը, իսկ երկուսի ոտներն ու կոներն էին ջարդվել:

Ամբոխը խառնվել էր այնպես, որ ոչ ոք այլևս ուշադրություն չէր դարձնում հրդեհի վրա, որն այդ ժամանակ սկսել էր փոքր առ փոքր մեղմանալ:

Իվան Գրիգորիչը գոռում էր.

— Աստված սիրեք... հրդեհը... հրդեհը, մի՛ մոռանաք նրան... այդ վիրավորվածներին հետո էլ կարելի է ժողովել, բայց գործարանս, գործարանս, նա ձեռքից գնում է. նա այրվեց, վերջացավ, տունս քանդվում է, ի սեր աստծո, խղճացեք:

Բայց Իվան Գրիգորիչի գոռոցների վրա ուշադրություն դարձնողներ քիչ եղան. աշխատում էին նրա հարևան գործարանատերերի մշակները, որոնց տերերը ստիպում էին չհեռանալ գործից, մինչև որ բոցը չի դադարիլ իրենց գործարաններին վտանգ սպառնալ:

— Մենք չենք կարող այդ թշվառներին անտեր, անօգնական թողնել ու հրդեհի մասին աշխատել,— գոռում էին ամբոխի միջից դեպի Իվան Գրիգորիչը,— այսքան մարդ է կորչում մի րոպեում, թող կորչի գործարանդ, դու էլ...

— Այո՛, այո՛, դու ես դրանց այրվելու պատճառը. եթե ժամանակին քո անիծյալ նալթակաթսաները և վառարանը շինել տայիր, այդ զբժարատուֆյունը չէր պատահիլ ո՛չ քեզ, ո՛չ այդ խեղճերին:

Գործակատարը, որ Իվան Գրիգորիչին շվաքի նման հետևում էր ուր նա վազում էր, մոտեցավ նրան և ասաց.

— Իվան Գրիգորիչ, խորհուրդ եմ տալիս հեռու կենալ այդ շարամիտներից, ո՛վ գիտե, ձեզ ինչ վնաս կհասցնեն, նրանք մեր մշակների ընկերներն են, նրանք այժմ գազանացած են և աստված գիտե ինչեր են մտածում...

Բայց Իվան Գրիգորիչը բանի տեղ չէր դնում ո՛չ ամբոխի սպառնալիքը և ո՛չ էլ յուր գործակատարի խորհուրդը: Նրա ուշքն ու միտքը կենտրոնացած էին միայն և միայն հրդեհի վրա, և նա ամբողջ մարմնով դողում էր, թե ահա կրակը հասնելու է ֆոտոգենով լի տակառների պահեստին, ուր մոտ հազար լի տակառներ կային: Սակայն այս երկյտոյն ավելորդ էր, հրդեհն ալյես այնպես սաստիկ չէր, ինչպես տասը րոպե առաջ: Կարծես նա յուր վրեժն արդեն հանելով, կամենում էր հանգստանալ:

Քամին դադարել էր, բոցն ալյես կատաղաբար այս ու այն կողմ չէր տարածվում, այլ հանդարտ ու ուղիղ գծով բարձրանալով վեր, լուսավորում էր ներկա եղող ամբոխը, որը այրվածների շուրջը հավաքված, դանազան օգնություն էր հասցնում այդ խեղճերին:

Այդ ժամանակ վազելով ամբոխին մոտեցավ հանկարծ մի բարձրա-

Հասակ մարդ, որի դեմքի վրա նկատելի էին խորին հուսահատութեան և անորոշ երկյուզի նշաններ: Նրա ծունկերը ծալվում էին և դժվարութեամբ հնազանդվում նրա գնացքին:

Սա արդեն մեղ հայտնի լրաբերն էր:

— Թողեք... թողեք, տեսնեմ ո՞ւր են... ո՞ւր են որդիս... եղբայրս... աստված իմ... նրանք ո՞ւր են...

Ամբոխը ճանապարհ տվեց նրան, և նա շտապով մտավ մեջտեղ:

— Ո՞ւր եք, որտե՞ղ եք, խոսեցեք... Սարգիս... Գասպար... Ախ, Բեյբուլին է, եղբորս որդին...

— Ե՞ս... այո՞... բայց իմը ոչինչ, խեղճ հայրս, ծերունին... նա մեռավ... ահա նա... մեռավ նա մինչև վերջը, յուր ընտանիքի անունը հիշելով... նա վերջին շունչը փչեց, քո անունը տալով... «գոհե մինչև եղբորս գալը ապրեմ», ասում էր նա հոգին փշելով:

— Որտե՞ղ է, ցույց տուր ինձ նրա դիակը, բայց որդիս որտե՞ղ է, Սարգիսը...

— Մի՛ մոտենար, աղաչում եմ, ձեռս, նա այրվում է... կծկծում է... մի՛ կպչիր ձեռներին... ո՞ւր:

Մի բույն Մեհրաբը մնաց քարացած, նրա արտասուքից չոր ու ցամաքած աչքերը մեքենաբար դառնում էին մերթ յուր ծերունի եղբոր, մերթ որդու, Գասպարի այրված ու կուշ եկած ձեռներին, մերթ յուր եղբորորդի Բեյբուլի կաշվից մերկացած աչքերի վրա: Իսկ ամբոխի զայրացած ուշադրությունը նրա վրա էր:

Այս-տարօրինակ դիրքում նրա ածխազույն դեմքն ու բարձր, ու բարակ հասակը պատկերացնում էր մի մոռյլ մարմարոնյա արձան, որի միայն բոցավառ աչքերն էին խանգարում ընդհանուր անշարժությունը: Երեք սուր գաշույններ միաժամանակ ցցվել էին նրա կրծքի մեջ, որոնցից մեկը՝ եղբոր մահը թափանցել էր մինչև սրտի խորքը, խփելով արյունը գլուխը:

Հանկարծ նա սկսեց երկու ձեռներով ուժգին հարվածներ տալ յուր բաց, ալեխառն մազերով ծածկված գլխին: Ամբոխի մեջ շատերի աչքերից արտասուքի կաթիլներ էին թափվում:

— Վա՛յ... բաս ես ի՞նչ պատասխան տանեմ քո ընտանիքին... ես ի՞նչ պիտի ասեմ կնոջդ:

Իվան Գրիգորիչը, լսելով այդ գոռոցը, մոտեցավ մի բույն ամբոխին:

— Ի՞նչ ես այստեղ գոռոցդ բարձրացրել, խելագար... Ի՞նչ բղավելու ժամանակ է... գործարանս ձեռքից գնում է, դու այստեղ գոռում ես. վազիր, ասում եմ, օգնիր այնտեղ:

Մեհրաբը ոչինչ չէր լսում. նա երեսնիվայր ընկած յուր եղբոր դիակի վրա բառաչում էր: Ամբոխը մնաց զայրացած Իվան Գրիգորիչի անտեղի հրամանի վրա:

— Նրա եղբայրն այրվել, մոխիր է դարձել, նրա որդու ձեռները այրվել են և կուշ եկել, իսկ դու այժմ այդ դժբախտից օգնություն ե՞ս պահանջում: Անխիղճ, անաստված. նա այդ թշվառութենում ինչպե՞ս կարող է օգնել քո անխնայ գործարանին,— գոռացին ամբոխի միջից մի քանի տաք գլուխներ:

— Միևնույն է, էլ այսուհետև նրա գոռալը օգուտ չի տա:

Մեհրաբը մեքենաբար գլուխը բարձրացրեց, դառն տանջանքի կնիքը դրոշմվել էր նրա ճակատի վրա, աչքերը փայլում էին հոգեկան կսկիծից: Գեմքն արտահայտում էր խելագար կատաղություն: Նա նմանվում էր այդ դրուժյան մեջ մի կատաղի և հուսահատված առյուծի, որ պատարաստվում էր հարձակվել յուր թշնամու վրա:

Մի վայրկյան նա այդ անշարժության մեջ մնաց, Իվան Գրիգորիչը կես-բարկացած և կես-երկյուզած դեմքով շվարած նայում էր նրա վրա: Հանկարծ Մեհրաբը կայծակի արագությամբ վեր թռավ տեղից...

— Հա՛... ճշմարիտ է ասում աղան, պետք է նրա հրամանը կատարել, պետք է օգնել, ես պարտավոր եմ աշխատել:

Նա կամեցավ առաջ շարժվել, բայց ծունկերը շնազանդվեցին, գլուխը ծանրություն արավ, և նրա վիթխարի մարմինը կայծակահարի նման անշնչացած թավալվեց Իվան Գրիգորիչի ոտների առաջ, յուր եղբոր սևացած դիակի վրա:

— Գործարանս, գործարանս... աստված սիրե՛ք, տունս քանդվեց:

Ալեքսանդր Շիրվանզադե

Պ Ա Տ Մ Վ Ա Ծ Բ Ն Ե Ր

Խմբագիր՝ Ս. Ս. Հակոբյան
Նկարիչ՝ Հ. Ա. Կառապետյան
Քեղ. խմբագիր՝ Բ. Վ. Մազմանյան
Տեխն. խմբագիր՝ Մ. Ն. Դավթյան
Վերատպող սրբագրիչ՝ Ռ. Ս. Հովսեփյան

ИБ 2141

Հանձնված է շարվածքի 03. 02. 1986 թ., Ստորագրված է տպագրության՝ 3. 06. 1986 թ.: Թուղթ № 3, չափսը՝ 60×84¹/₁₆: Տպագրությունը՝ բարձր Տառատեսակը՝ «Գրքի սովորական»: Հրատ. 9.56 մամ., տպ. 11,0 մամ., պլամ. 10,23 մամ., տպ. 10,5 զուն. թ. օտ.: Պատվեր 197: Տպաքանակ՝ 50 000:

Գ/էր՝ 95 կոպ.:

«Խույս» հրատարակչություն, Երևան-9, Կիրովի 19 ա:

Издательство «Луйс», Ереван-9, ул. Кирова, 19а.

ՀՍՍՀ հրատարակչությունների, պոլիգրաֆիայի և գրքի առևտրի գործերի պետական կոմիտեի № 1 տպարան, Երևան, Ալավերդյան 65:

Типография № 1 Госкомитета по делам издательств, полиграфии и книжной торговли Арм. ССР, Ереван, ул. Алавердяна, 65.